

Миодарка ТЕПАВЧЕВИЋ*

НЕКА КОЛЕБАЊА У ВЕЗИ СА ДВОРОДНИМ ИМЕНИЦАМА

0. Род спада у граматичку категорију која има своје граматичко значење с једне стране, и не може се исказати лексичким средствима с друге стране. Он има синтаксичке и морфолошке функције. Кад је у питању морфолошки план, род је везан за одговарајуће врсте деклинације, а кад се говори о синтаксичком нивоу мисли се на употребу облика придјева и замјеница који конгруирају са именицом¹. Граматичка обиљежја која су значајна за категорију рода јесу парадигматски и конгруенцијски момент, односно деклинацијска структура именице и деклинацијски облик детерминатива².

Двојаки род код именица, често означаван као варирање рода именица, иако спада у периферијске појаве непрестано је у покрету све до данашњих дана и још увијек привлачи пажњу и интересовање. Постоје именице које су истог облика а разликују се по роду, али и оне које су различитог облика а имају исти род. То понекад задаје тешкоће, на примјер странцима када уче наш језик, али не само њима. У истраживању које смо спровели са студентима Филозофског факултета примијетили смо да студенти у неким случајевима употребљавају нестандардни род (нпр. именицу ж. р. *жуч* од 60 студената у Беранама 30 је употребило у м. р. и чак 2 у средњем, док се у Никшићу од 100 студената 15 опредијелило за м. р. Такође су именицу *крв* 4 студента означила као именицу м. р. и 1 студент као именицу средњег рода).

* Асистент на Филозофском факултету у Никшићу.

¹ Svetlana Ressel, Gerhard Ressel, *Род, број и антонимија у српскохрватском језику*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 13/1, Београд, 1984, 161.

² Владимир Анић, *Род и спол у српскохрватском језику: разграничење*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 13/1, Београд, 1984, 5.

Овом приликом указаћемо на проблематику нестабилности грама-тичког рода једног броја именица и на њихов неједнак третман у грама-тикама, речницима, правописним приручницима, дијалектолошким сту-дијама и монографијама о језику појединих писаца. Са друге стране, об-ратићемо пажњу на стање у савременом језику у којем често долази до колебања у одређивању рода и до употребе нестандардног рода. На ос-нову онога што је дато у нашим нормативима, двородне именице није-су увијек прецизно дефинисане. Можда је то и један од разлога што се наша књижевнोजезичка стварност говорена и писана не уклапа увијек у узусе који прописују наши нормативни приручници, кад је ријеч о овој појави. Проучавајући род у сх и бугарском језику Лили Лашкова конста-тује да категорија рода пружа увијек доста проблема приликом књиже-вног нормирања јер се ради о субјективном фактору који је прилично активан због разних лингвистичких и екстралингвистичких утицаја, као и постојања одређене традиције и чињенице да је лексика широко отво-рена за иновације³.

Да видимо шта о овој појави кажу наши истакнути лингвисти.

1. Бавећи се проблемом рода код именица Александар Белић каже да постоји велики број именица са два рода и двије промјене, које су могле настати као резултат појава из општесловенског језика или као резултат промјена које су изазвале прелаз из једне категорије у другу. Међу њи-ма убраја именице: *глад*, -а / *глад*, -и; *звер*, -а / *звер*, -и; *хрид*, -а / *хрид*, -и; *рат*, -а / *рат*, -и; *бол*, -а / *бол*, *боли*; *нит*, -а / *нити*; *снет*, -а / *снет*, -и. Даље констатује да је највише именица које имају и мушки и женски род, типа: *бездан* / *бездана*, *белег* / *белега*, *њисак* / *њиска*, *ос* / *оса*, *порез* / *пореза*, *потпор* / *потпора*, *воњ* / *воња*, *врисак* / *вриска*, *задах* / *за-даха*, *зрак* / *зрака*, *пост* / *посте* (pl), *звек* / *звека*, *хук* / *хука*, *основ* / *осно-ва*, *размер* / *размера* итд, али они нијесу дублети у правом смислу рије-чи. Овакве именице су могле настати на разне начине⁴.

Михаило Стевановић у својој *Граматици савременог српскохрватског језика* констатује да неке именице могу бити двојаког рода, и наво-ди примјере: *порез* (м. р.) и са истим значењем *пореза* (ж. р.), *основ* (м. р.) и *основа* (ж. р.), *бедра* (ж. р.) и *бедро* (ср. р.), *тетива* (ж. р.) и *тетиво*

³ Лили Лашкова, *Из типологије категорије рода у српскохрватском и бугар-ском књижевном језику*, НССУВД, 13, Београд, 1984, 97.

⁴ Белић каже „дублети су само оне речи у којима се са разликом у облику не везује разлика у значењу”, Александар Белић, *Историја српскохрватског језика, речи са деklinацијом*, књига II, свеска 1, Београд, 1999, 213–214.

(ср. р.)⁵. Даље поклања пажњу именицама страног поријекла, као: *акт, докуменат, факат, ауто, динамо, интермецо, кино, либерто, ноктурно, торпедо*, итд.⁶ Такође, говори и о именицама *око, ухо, доба, вече*⁷, као и о именицама које се завршавају на *-ист / -ат, -иста / -ата*⁸.

Томо Маретић бави се именицама *вече, плеће, раме, нит, прси, глад, хрид, снијет, звијер, рат, доба*⁹.

Радомир Алексић и Милија Станић наводе именице *звер, хрид, глад, нит, бол, вечер* и сл.¹⁰

У *Граматици српскога језика* Живојин Станојчић и Љубомир Поповић напомињу да модел граматичког рода „у нашем језику није доследно спроведен, па се за многе именице каже да су по облицима промене једног рода, док су по атрибуту уз њих другог рода”¹¹.

Проф. Остојић у *Краткој прегледној граматици* говори да неке именице у зависности од облика могу имати двојак род. Наводи именице *основ* (м. р), *основа* (ж. р); *порез* (м. р), *пореза* (ж. р); *ведро* (м. р), *ведрица* (ж. р)¹².

У уџбенику *Језички савјетник с граматицом* групе аутора у издању Матице хрватске наводе се именице које могу бити двојаког рода, међу којима су *око, ухо, плеће / плећи, прса / прси, вече / вечер, бол, глад*¹³.

Павица Мразовић и Зора Вукадиновић у *Граматици српскохрватског језика за странце* констатују да мали број именица може имати два рода, као на примјер *тај бол* и *та бол*. Код неких именица страног поријекла у множини род зависи од њиховог значења. Аутори сматрају

⁵ Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд, 1991, 178–179.

⁶ *Исто*, 206–207.

⁷ *Исто*, 211, 212–214, 244.

⁸ Ове именице у једнини (осим номинатива) употребљавају се скоро искључиво са завршцима именица *-а* основа, док се у множини такође могу мијењати као именице женског рода, али се они неупоредиво мање употребљавају од облика мн. именица мушког рода на сугласник (Стевановић, *Исто*, 235–236).

⁹ Томо Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1963, 147, 164, 179, 180, 188.

¹⁰ Радомир Алексић, Милија Станић, *Грамматика српскохрватског језика*, за ученике гимназије, Београд, 1961, 127.

¹¹ Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамматика српскога језика*, Београд, 1999, 79.

¹² Бранислав Остојић, *Кратка прегледна граматика српског језика и правопис*, Подгорица, 2005, 54.

¹³ *Jezički savjetnik s gramatikom*, izradili Vida Barac-Grum, mr Dragana Malić, dr Slavko Pavešić, dr Zlatko Vince, Matica hrvatska, Zagreb, 1971, 353–356.

да уколико означавају нешто неживо средњег су рода, а ако значе живо биће мушког су рода, као *та либерта, та финала*, односно *ти бајаци, ти торери*¹⁴.

У *Граматници хрватскога или српског језика* Иван Брабец, Мате Храсте и Сретен Живковић каже се да ријечи током времена могу да мијењају род (нпр. *миш* је некада била именица женског рода, а данас је мушког; *печат, рат*). Именице *око, ухо, плеће* мијењају род у множини, док неке именице могу бити двојаког рода, као *бол, глад, звијер*. Ту се убрајају и именице страног поријекла као *форинт / форинта, квалитет / квалитета, квантитет / квантитета, систем / система*. Такође се говори и о именицама код којих долази до неслагања граматичког и природног рода¹⁵.

Рикард Симеон у *Енциклопедијском рјечнику лингвистичких назива* наводи именице *око* и *ухо* које у множини мијењају род, именице *бол* и *глад* које су двојаког рода, а такође напомиње да именице у току времена могу промијенити род, као нпр. *миш, печат, рат* (биле су некада у српскохрватском женског, а данас су мушког рода)¹⁶.

Можемо примијетити да се граматичари углавном баве истим и сличним именицама, и да се њима не поклања превелика пажња у граматикама. У двородне се сврставају и именице са два рода, двије промјене и два различита значења (*архив / архива* – у м. р. у значењу збирка старих докумената, установа и зграда гдје су ти документи смјештени, гдје се чувају и проучавају, а у женском роду одјељење за предају, регистравање и чување аката; *студиј / студија* – у м. р. у значењу студирања, времена учења на универзитету, у ж. р. у значењу научног рада, расправе већег обима као резултат истраживања), ту су и именице које се унеколико разликују по значењу (*јек / јека, врисак / вриска*), као и оне које се не разликују по значењу, али су различитог рода (*размјер / размјера*). Поменимо и именице које имају у номинативу сингулара један облик, а варирају између мушког и женског рода (*бол, жал*, карактеристична је и именица *живеж* која у м. р. има значење намирнице, а у ж. р. је у функцији збирне именице са значењем перната животиња).

¹⁴ Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Novi Sad, 1990, 191, 194–195.

¹⁵ Ivan Brabec, Mate Hraste, Sreten Živković, *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb, 1954, 36–37.

¹⁶ Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, II, P–Ž, Matica hrvatska, Zagreb, 1969, 313.

2. Са друге стране, дијалектолози у својим студијама поклањају доста пажње двородним именицама. Тако нпр. Митар Пешикан за *Староцрногорске средњокатунске и љешанске говоре* наводи следеће именице са два рода: *варош, вече, добит, дроб / дроба, кило / кила, корист, крдо / крдо, мас / масти, наћве / наћви, оглав, плеће / плећи, поган, поздрав, рат, со / соли / сола, створ / створе, фрукт / фрукто*¹⁷.

У *Црмничким говорима* неке именице су обичније у мушком (*пост, рад*), а друге у женском роду (*глад, добит, со, варош, рат*), док неке немају колебања као *поздрав, дроб, изглед, жглијеб* – само су мушког рода; или *корист* – само женског рода¹⁸.

У опису *Мрковићког говора* Лука Вујовић наводи као двородне именице: *варош, груди, гнијездо, копито, пар, запад, случај, рат, дажд*, док неке именице женског рода IV врсте често (дјелимично или потпуно) добијају мушки род и прелазе у I врсту (*жуч, јесен, маст, напрат, поган, ри, уш, цев, влас* и сл)¹⁹.

И у паштровским говорима забиљежене су именице са два рода *вјеронаук / вјеронаука, динамид / динамида, кашет / кашета, макароли / макарولة, руштули / руштуле, јажа / јаже, вече / вечер, поноћи / поноћа*²⁰.

Михаило Стевановић за *Источноцрногорске говоре* констатује да повећи број именица може имати двојаку промјену, па према томе може бити двојаког рода, као нпр.: *поздрав – поздрава и поздраву, глад – глади и глада, нит – нита и нити, поган – погани и погана, варош – вароши и вароша, добит – добити и добита, руковет – руковета и руковети, поноћ – поноћи и поноћа, дроб – дроба и дробу, корис – користи и користа, доба – доба и доби, рат – рата и рати*²¹.

О двородним именицама говори се и у монографији о бјелопавлићким говорима. То су именице *поздрав, глад, пост, поган, милет, отров, нада*²².

У *Ускочким говорима* колебање у роду јавља се код именица *чађ, прегрит, кувет, брс, поздрав, пустош, стрв, поди, вече, рат* и др.²³

¹⁷ Митар Пешикан, *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори*, СДЗб, XV, Београд, 1965, 139–142.

¹⁸ Бранко Милетић, *Црмнички говори*, СДЗб, IX, Београд, 1940, 407–409.

¹⁹ Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, СДЗб, XVIII, Београд, 1969, 211–228.

²⁰ Миодраг Јовановић, *Говор Паитровића*, Подгорица, 2005, 254–257, 285, 327–328.

²¹ Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*, Јужнословенски филолог, XIII, Београд, 1933–1934, 71.

²² Драго Ћупић, *Говор Бјелопавлића*, СДЗб, XXIII, Београд, 1977, 71.

²³ Милија Станић, *Ускочки говор*, СДЗб, XX, Београд, 1974, 175–177, 185.

Мато Пижурица поклања посебну пажњу овим именицама, и за *Говоре околине Колашина* наводи многобројне примјере: *вече, гавлет, гибет, кимет, гурбет, кует, карет, гамеж, гареж, грабеж, глибеж, крупнеж, ситнеж, пилеж, трулеж, палеж, лавеж, запад, милет, над, неприрод, основ, отров, повраз, помен, порез, пос, рат, смисо, снијет, ум*²⁴.

У *Новопазарско-сјеничким говорима* са два рода употребљавају се именице *јад, глад, поган, добит, руковед, варош* и др.²⁵, док се у *Говорима србијанског Полимља* јављају *влас, гребени, жар, кило, пости / поста, смрад, нит, реум / реума, бајонет / бајонета, минут / минута* и сл.²⁶ За *Мачванске говоре* карактеристичне су двородне именице *порез / пореза, писмо / писма*²⁷, а за *Ресавске говоре* *мас, глад, жалос, радос, крв, пећ, со*²⁸. Проф. Симић за *Левачке говоре* биљежи именице *писмо / писме, трице, подне* и сл.²⁹ У *Говорима Запања* у југоисточној Србији употребљавају се именице *дом / дома, леб / леба, ноћ, вече, посао, звонно, право*³⁰, а у *Говорима Понишавља* *вечер, доба*³¹. *Призренско-тимочки говори* са два рода употребљавају именице *бицикл / бицикла, артикал / артикла, пијац / пијаца, порез / пореза, писмо / писма, рамо / рама, прса / прси, плућа / плући, наћве / наћви*³².

Асим Пецо за *Говоре источне Херцеговине* издваја посебно поглавље о овој појави и као двородне даје ријечи нашег поријекла *поган, позив, поплав, смисо, пазух, палеж, ситнеж, вече*; као и ријечи страног поријекла *атрес, минут, варош, филанац, кило*³³. Радослав Ј. Ђуровић у монографији *Прелазни говори јужне Босне и високе Херцего-*

²⁴ Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*, ЦАНУ, 12, Титоград, 1981, 127–133.

²⁵ Данило Барјактаревић, *Новопазарско-сјенички говори*, СДЗб, XVI, Београд, 1966, 83.

²⁶ Мирослав Николић, *Говори србијанског Полимља*, САНУ, Београд, 1991, 346–348.

²⁷ Берислав Николић, *Морфолошке особине мачванских говора*, СДЗб, XVI, Београд, 1966, 260–261.

²⁸ А. Пецо, Б. Милановић, *Ресавски говор*, СДЗб, СДЗб, XVII, Београд, 1968, 330–332.

²⁹ Радоје Симић, *Левачки говор*, СДЗб, XIX, Београд, 1972, 221–323.

³⁰ Јордана Марковић, *Говор Запања*, СДЗб, XLVII, Београд, 2000, 136–139.

³¹ Љубисав Ћирић, *Говори Понишавља*, СДЗб, XLVI, Београд, 1999, 108–127.

³² Недељко Богдановић, *Инвентар морфолошке проблематике призренско-тимочких говора*, СДЗб, XLVII, Београд, 2000, 319.

³³ Асим Пецо, *Говор источне Херцеговине*, СДЗб, XIV, Београд, 1964, 130–131.

вине као двородне биљежи именице *план / плана, саоне / саони, прса / прси, гусле, јасле, нађе, кило / киле*³⁴. У Западнобосанским ијекавским говорима Милорад Дешић као именице са два рода наводи *лој, страх, пиштољ, плеће, прса, жеђ*³⁵. За Ливањско-дувањски говорни тип карактеристичне су двородне именице *пазухо, прса, глад, крв, чарапа, пиво*³⁶, док се *Говор личких ијекаваца* одликује следећим примјерима: *номер, форинт, фронт, ауто, плеће, прса, пијац*³⁷.

У нашим народним говорима забиљежен је велики број именица с два рода, често са једним обликом карактеристичним за књижевни језик и другим који није одлика савременог књижевног језика. Број двородних именица је неједнак у појединим говорима, такође у неким говорима су именице једног, а у другом другог рода. Тешко је утврдити критеријуме који одређују такво стање у народним говорима.

3. Двородним именицама баве се и проучаваоци језика појединих писаца. Код писаца XVIII и XIX вијека налазимо такву употребу. Петар II Петровић Његош употребљавао је следеће двородне именице: *рат, отров, степен, освета, недаћа, завеса, слобода*.³⁸ Марко Миљанов је са два рода употребљавао именице *поздрав, нада*,³⁹ Никола I Петровић *бол, вече / вечер, појава, варош, нада, вођа, чар, прса / прси, плећа / плећи, груди*.⁴⁰ У језику Стефана Митрова Љубише колебљивост у роду показују именице *страх, рат, прса, плећа, усташиа, сужањ, запад* и сл.⁴¹, у језику Лазара Томановића *острво, дипломат*, а Вука Поповића *рат, плеће, лаж*⁴². Код војвођанских писаца такође се јављају двородне

³⁴ Радослав Ј. Ђуровић, *Прелазни говори јужне Босне и високе Херцеговине*, СДЗБ, XXXVIII, Београд, 1992, 253–277.

³⁵ Милорад Дешић, *Западнобосански ијекавски говори*, СДЗБ, XXI, Београд, 1976, 212–243.

³⁶ Никола Рамић, *Ливањско-дувањски говорни тип*, СДЗБ, XLVI, Београд, 1999, 368–369.

³⁷ Милан Драгићевић, *Говор личких ијекаваца*, СДЗБ, XXXII, Београд, 1986, 121–147.

³⁸ Данило Вушовић, *Прилози проучавању Његошевог језика*, ЈФ, IX, Београд, 1930, 26–27.

³⁹ Рајка Биговић-Глушица, *Марко Миљанов*, Подгорица, 1997, 100–104.

⁴⁰ Соња Ненезић, *Морфолошке карактеристике именица у језику Николе I Петровића*, Гласник ЦАНУ, књ. 23, Подгорица, 2005, 154–158.

⁴¹ Миодарка Тепавчевић, *Језик Стефана Митрова Љубише*, докторска дисертација, Никшић, 2007, 180–185.

⁴² Јелисавета Суботић, *Неке морфолошке особине језика писама Вука Поповића*, Зборник за филологију и лингвистику, XXIX/2, Нови Сад, 1986, 77–79.

именице. Тако, је нпр. Јован Рајић употребљавао следеће именице *глад, рат, звер, немоћ, минут / минута*⁴³, Милован Видаковић *вече, глад, звер, залог*⁴⁴, Јаков Игњатовић *нит, прса, минут, вече, тестамент, порез, врста, раскош, форинта*⁴⁵, Љубомир Ненадовић *билет (а), вечер, форинта, азила, кинина, маневра, прес, торпеда, фаро*⁴⁶ и сл.

И у језику млађих писаца јављају се двородне именице. Тако на пријер, у језику Чеда Вуковића *нада*⁴⁷, Михаила Лалића *прса, бол*⁴⁸, Радована Зоговића *комунист*⁴⁹, Тамила Сијарића *ћинђув / ћинђува, бајонет / бајонета, мунара / мунаре*⁵⁰, Петра Кочића *вече, пазухо, плућа, прса, бајонет (а), метод (а), основ (а)*⁵¹. Именица *бол* забиљежена је код великог броја хрватских писаца А. Г. Матоша, Владимира Назора, Мирослава Крлеже, Антуна Бранка Шимића, Густава Крклеца, Добрише Цесарића, И. Г. Ковачића, Аугуста Цесареца, Славка Жежића и др.⁵²

На основу изложеног можемо закључити да се ради о истим или сличним именицама и да је њихова фреквенција неједнака. Испитивачи језика писаца као и говора увијек истичу род који је доминантан.

4. Кад је у питању обиљежавање рода појединих именица, примијетили смо извјесна неслагања у правописним приручницима и речницима⁵³.

⁴³ Александар Младеновић, *О народном језику Јована Рајића*, Матица српска, Нови Сад, 1964, 101–104.

⁴⁴ Јован Кашић, *Језик Милована Видаковића*, Нови Сад, 1968, 75–78.

⁴⁵ Јован Јерковић, *Језик Јакова Игњатовића*, Нови Сад, 1972, 129–134.

⁴⁶ Јован Јерковић, *Језик Љубомира Ненадовића*, Нови Сад, 1981, 60–61.

⁴⁷ Зорица Радуловић, *Језик и стил Чеда Вуковића*, Никшић, 1994, 38.

⁴⁸ Михаило Лалић, *Лелејска гора*, Подгорица, 2006.

⁴⁹ Радован Зоговић, *Кожух с пола рукава*, Подгорица, 2006, 96, 147.

⁵⁰ Саво Стевовић, *Језик Тамила Сијарића са освртом на дијалекатску основу*, Подгорица, 1997, 202, 233, 240.

⁵¹ Милан Шипка, *Језик Петра Кочића*, Институт за језик и књижевност у Сарајеву, Радови, XIII, Сарајево, 1987.

⁵² Исп. рад Ivan Mokuter, *Rod imenice bol u novijoj hrvatskoj književnosti*, Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, XII, 1969, 183–194.

⁵³ За овај рад консултовали смо следеће речнике и правописне приручнике српскохрватског језика: *Речник српскохрватског књижевног језика*, МС–МХ, Нови Сад, Загреб, 1967–1969, књ. I–III, Нови Сад, 1971–1976, књ. IV–VI, (скраћеница у раду *Речник МС / МХ*); Лујо Бакотић, *Речник српскохрватског књижевног језика*, Београд, 1936; Вук Караџић, *Српски рјечник и тумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Београд, 1969; Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, Београд, 2000; Александар Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Просвета, Београд, 1950; *Правопис српскохрватскога књижевног језика, са правописним речником*, МС / МХ, Нови Сад, Београд, 1960. (*Правопис* из 1960); Р. Симић,

Илустроваћемо то неким примјерима. Тако је нпр. именица *глеђ* женског рода у *Правопису* из 60, *Правопису Бг Нк*, док је мушког и женског рода у Белићевом *Правопису сх језика*, *Језичко правописном савјетнику* Милије Станића и Дамјана Морачића, *Правописном приручнику* (Марковић, Ајановић, Диклић), *Правописном приручнику* Владимира Анића и Јосипа Силића, *Речнику МС / МХ*, *Речнику сх књижевног језика* Луја Бакотића. Именица *дол* је у м. р. у *Правопису* из 60, *Правопису МС*, *Информатору* Асима Пеца и Митра Пешикана; док се употребљава у женском роду у *Речнику МС / МХ* (у пјесничком језику) и у *Речнику сх књижевног језика* Луја Бакотића. Сви речници и правописни приручници именицу *прегршит* означавају као именицу женског рода (Белићев *Правопис*, *Правопис* из 60, *Правопис Бг Нк 93*, *Хрватски правопис* Ивана Броза и Д. Боранића, *Правописни приручник* Владимира Анића и Јосипа Силића, Вуков *Рјечник*, *Речник сх књижевног језика* Луја Бакотића), осим *Речника МС / МХ* у коме је и мушког рода (истина ређе се употребљава).

У циљу провјеравања осјећања за род тестирали смо 155 студената Одсека за српски језик и јужнословенске књижевности и Одсека за учитељски студиј у Никшићу и Беранама и добили следеће резултате: за 49 студента у Беранама именица *глеђ* је ж. рода а за 15 м. р., за никшићке студенте 85 је ж. р. 6 м. р; (ж. р. 134, м. р. 21); именицу *дол* 48 студената сматра именицом м. р. 14 ж. р. и 2 студента средњег рода од испитаника у Беранама, док је код никшићких студената она мушког рода за 59 студената, за 31 ж. р. а 1 студент је употребио у с. р. (м. р. 107, ж. р. 45, с. р. 3); док се за именицу *прегршит* као именицу м. р. определијелило 42 студената, 19 за ж. р. и 3 студента за средњи род у Беранама, у Никшићу је 36 за м. р. 53 за ж. р., 1 студент за с. р. и 1 студент је навео да је двородна у м. и ж. р. Дакле, као што можемо видјети наши испитаници пока-

Ж. Станојчић, Б. Остојић, Б. Ћорић, М. Ковачевић, *Правопис српскога језика са речником*, Београд, Никшић, 1993. (*Правопис Бг Нк*); Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српскога језика*, Матица српска, 1993. (*Правопис МС*); Милорад Дешић, *Правопис српског језика*, Нијанса, Земун, 1998; Милија Станић, Дамјан Морачић, *Језичко правописни савјетник*, Издавачка радна организација „Рад”, Београд, 1981; Светозар Марковић, Мустафа Ајановић, Звонимир Диклић, *Правописни приручник српскохрватског – хрваткосрпског језика*, Свјетлост, Сарајево, 1972; Асим Пецо, Митар Пешикан, *Информатор о савременом књижевном језику са речником*, Београд, 1967; Миодраг С. Лалевић, *Српскохрватски у мом цепу, наш правопис*, Београд, 1963; Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 2006; Иван Броз, Драгутин Боранић, *Хрватски правопис*, Загреб, 1906; Владимир Анић, Јосип Силић, *Правописни приручник хрватскога или српскога језика*, Школска књига, Загреб, 1986.

зују праву неуједначеност код ових именица која се не слаже са стањем које налазимо у правописним нормативима (евидентна је употреба именице *дол* осим у мушком и у женском роду, док се код именице *прегршит* осјећа блага превласт у мушком роду (78 студената за м. р. а 72 за ж. р.) што није случај у нормативним приручницима и у норми у којима је ова именица скоро искључиво женског рода).

Именице типа *посјет* / *посјета*, *привилегиј* / *привилегија*, *териториј* / *територија* забиљежене су у *Правопису* из 60, *Језичко правописном савјетнику* Милије Станића и Дамјана Морачића, *Правописном приручнику* (Марковић, Ајановић, Диклић); *посјет* / *посјета* у Белићевом *Правопису*, *Правопису Бг Нк*, *Хрватском правопису* Ивана Броза и Д. Боранића; *териториј* / *територија* у *Правопису* Матице српске, а у *Информатору* Асима Пеца и Митра Пешикана *териториј* / *територија*, *посјет* / *посјета*. Све ове именице у *Правопису* Милорада Дешића и *Речнику сх књижевног језика* Луја Бакотића налазимо једино у облику на *-а* (*посјета*, *привилегија*, *територија*). Сви наши испитаници ове именице скоро без изузетка сматрају именицама женског рода (по један студент је навео именице *посјет* и *привилегиј* у мушком роду у Беранама и код групе никшићких испитаника 4 студента именицу *посјет*, 5 студента именицу *привелегиј* и 2 студента именицу *териториј*).

У свим прегледаним речницима и правописним приручницима именицу *плакат* биљеже *Речник МС / МХ*, *Речник сх књижевног језика* Луја Бакотића, *Лексикон страних ријечи и израза* М. Вујаклије као именицу м. р., а *Правописни приручник* (Марковић, Ајановић, Диклић) као именицу мушког и женског рода. Душанка Игњатовић бавећи се проблемом двородних именица констатује да код неких именица страног поријекла „постоје два облика: са наставком *-а* и женским родом и завршетком на консонант и мушким родом, што представља нетипичну појаву у нашим деклинацијама⁷. Наводи примјере *тај метод* и *та метода*, *тај плакат* и *та плаката*, *тај архив* и *та архива*⁵⁴.

Наши испитаници показују праву шароликост кад је у питању ова именица. (од 64 испитаника у Беранама 38 студента сматра да је ова именица у једнини м. р. а 17 ж. р, док 9 студената сматра да је и м. и ж. рода; кад је у питању множина ове именице њих 20 се определило за м. р. а 42 за женски, док два студента сматрају да може бити и мушког и женског рода. Код никшићких студената 43 студента се определили-

⁵⁴ Душанка Игњатовић, *Новине у морфологији унесене најновијим именицама страног порекла*, Наш језик, књ. XIII, св. 3–5, Београд, 1963, стр. 215.

ло за м. р. и 39 за ж. р кад је у питању једнина, за 9 је двородна, у множини 38 студента сматрају да је мушког рода и 48 женског рода, док су за 5 студента ове именице биле двородне). Дакле, видимо да је студенти доживљавају више као именицу мушког рода кад је у питању једнина, а као именицу женског рода кад се ради о множини именице плакат. (једнина м. р. 81 студент, ж. р. 56, двородна 18; множина м. р. 58, ж. р. 90, двородна 7).

Пратећи дневну штампу⁵⁵ примијетили смо да у једнини доминира мушки род, а да се у множини јавља и мушки (углавном), али и женски род.

(*мушки род*: Изложба „Позоришни плакат” у Црној Гори 2000–2006. У пратећем програму представљена је мини-монографија „Црногорски филмски плакат”. (П) На плакату је исписано... јуче је освануо плакат са фотографијом људи, / На плакату је поред фотографије и натпис... плакат доживљава као логичан корак... Ко год да је аутор плаката... (Д) / Но, избори су прошли, а плакати су још ту... Плакати важних трибина, књижевних вечери или позива... Град облијепљен плакатима... Плакатима до референдума... *женски род*: На тим плакатама, наиме, не пише... Како је наведено у саопштењу пљеваљских НВО плакатама се најављује кампања за праћење процеса приватизације Рудника угља... (Д) на којима су нестајали плакате, огласи, зидне новине... (П))

За именицу *грипа* у *Језичком савјетнику с граматиком* Матице хрватске каже се да се мушки род (*грип*) употребљава у источним крајевима, а женски род (*грипа*) у западним крајевима сх језика⁵⁶. Чињеница је да у српском језику доминира мушки род ове именице. У нормативним приручницима и у норми наводе се оба облика као равноправни (*Правопис* из 60, *Информатор* Асима Пеца и Митра Пешикана, *Правописни приручник* – Марковић, Ајановић, Диклић, *Језичко правописни савјетник* Милије Станића и Дамјана Морачића, *Речник сх књижевног језика* Луја Бакотића). Једино се у *Босанском правопису* ова именица третира као једнородна и то у облику ж. р. (*грипа*)⁵⁷, док у *Лексикону страних ријечи и израза* Милана Вујаклије биљежимо само облик мушког рода *грип*.

⁵⁵ Примјере смо ексцерпирани из електронске штампе (*Побједа, Дан*).

⁵⁶ *Језички савјетник с граматиком*, 86.

⁵⁷ У *Правопису босанског језика* Сенахида Халиловића именице *цеђ*, *хрид*, *варош*, *појава*, *порез*, *грипа* третирају се једнородним. Види Хаснија Муратагић-Туна, *Нешто о двородним именицама*, Српски језик, IV/1–2, Београд, 1999, 533.

Нормативни информатори међутим, нијесу увијек вјерна слика сигурности оригиналног говорника. Шири корпус и тестирања показују колебања у одређивању рода ове именице. Наши испитаници је углавном доживљавају као именицу мушког рода у ном. једнине. Међутим, за нас је посебно интересантно што студенти ову именицу у једнини мијешају, па тако употребљавају наизмјенично облике м. р. прве врсте и ж. р. треће врсте. Иако је приличан број студената ову именицу у номинативу једнине употребио као именицу мушког рода, у акузативу и локазиву често се јавља и женски род (Добио сам *грипу*. Узроке треба тражити у *грипи*.) /Од 64 испитаника у Беранама 48 се определијелило за м. р. а 16 за ж. р. у акузативу и локазиву, док је у Никшићу од 90 студената 55 за м. р. 33 за ж. р. у акузативу и локазиву, а два студента су је означили као двородну именицу./

Испитивања језика штампе показала су да доминира мушки род, али да се јављају колебања па тако чак у истим текстовима налазимо ову именицу употребљену у м. и ж. роду:

(*мушки род*: Нови препарат који ублажава симптоме прехладе и *грипа*... епидемија *грипа* није заобишла ни најмлађу популацију... а преминуо 1918. године у налету едипемије шпанског *грипа*... регистрован је повећан број пацијената са симптомима сличних *грипу*... Ако бисте ипак да избјегнете посјету да не бисте и ви добили *грип*... Брана птичијем *грипу*... (П) пацијент има осјећај као код *грипа*... *Грип* јењава... у граду под Требјесом нема вируса *грипа*... Све о птичијем *грипу*... (Д)
женски род: када *грипа* вреба... Тромјесечни програм је у потпуности реализован упркос незаобилазним вирусима, воденим козицама и *грипи*... колебања у употреби м. и ж. р. Прехлада се може назвати блажом верзијом *грипе*, заразне болести од које сваке зиме оболе милиони људи широм свијета... док вас *грип* може приковати за кревет до двије недјеље. *Грипа* и прехлада разликују се по томе што *грипа* има јаче изражене симптоме – високе температура изнад 39 степени, дрхтавица, болови у мишићима и зглобовима, малаксалост... Ево још неколико савјета како можете олакшати дане када сте прехлађени или исцрпљени од *грипе*... Нема *грипе* (назив чланка) – Иако је вријеме за вирусе и *грип*... у Дому здравља немају никаквих потврда о вирусу или *грипу* (П))

Слично решење као код претходне именице даје *Језички савјетник* и кад је у питању именица *метод* и *метода*⁵⁸. У свим прегледаним нор-

⁵⁸ Isp. metod (u istočnim krajevima) i metoda (u zapadnim krajevima), *Jezički savjetnik s gramatikom*, 145.

мативима ова именица се наводи као равноправна (Белићев Правопис, Правопис из 60, *Правописни приручник* – Марковић, Ајановић, Диклић, *Информатор* Асима Пеца и Митра Пешикана, Лалевић, *Српскохрватски у мом џепу*, *Језичко правописни савјетник* Милије Станића и Дамјана Морачића, *Речник сх књижевног језика* Луја Бакотића). Наши испитаници ову именицу у једнини доживљавају као двородну именицу, док у множини углавном доминира ж. р. (23 студента у Беранама ову именицу у једнини употребили су у м. р. а 37 у ж. р. Кад је у питању множина ове именице, 50 студената је сматра именицом ж. р. а 10 м. р. За никшићке студенте 49 је м. р. 39 ж. р. у једнини, 30 је м. р. и 58 ж. р. у мн. и 3 студента је сматрају двородном). /72 студента је сматрају именицом м. р. а 76 ж. р. у једнини; 40 именицом м. р. и 108 ж. р. у множини/

Наше истраживање дневне штампе показало је да се поред знатно чешћих облика ж. р. користе и облици м. р.

(*женски род*: Казао је да се поменута *метода* не може примјењивати код свих пацијената... Нове *методе* потискују скалпел... Убијен Хитлеровим *методама*... наглашено је да се у Црној Гори користе све савремене дијагностичке *методе*... Савременим *методама* против штитне жлијезде (Д); Уприличује овај петодневни третман по *методи* америчког професора Вејна Мек Фарланда... Ријеч је о провјереним статистичким *методама*... Овим *методама* није било могуће управљати... по најсавременијим *методама* и стандардима... нова *метода* требало би да буде широко прихваћена... Међу молекуларним *методама* постоје два типа... По новим *методама* у професионалном савјетовању, појединац самостално и одговорно планира своју каријеру... (П) *мушки род*: Та веза је била инспирација за покретање Семинара Математички *Методи* Механике у Математичком институту САНУ, пролећа 1993... грубим пословним *методима*... То су *методи* налик налик на оне којим се Хитлер служио у злогласним логорима... како *методима* институционалне, аргументоване борбе за своја права... За Ровинског етнологија је била интердисциплинарна наука, те иако је баштинио духовност 19. вијека, *методима* је проучавао Црну Гору и Црногорце... (Д) Он је понекад употребљавао *метод* који је заступао... Његова пажња окренута је, углавном, техничким *методима* увјеравања... ако се у њему користе погодни *методи* за утврђивање чињеница... изненађено начином и *методима* пласирања и интерпретације информације... (П))

Провјере ради погледали смо како је и у литератури и релевантним часописима, наставним плановима и програмима разних факултета заступљена ова именица.

Консултовали смо уџбенике, стручну литературу, објављене у Хрватској наставне планове, програме факултета и примијетили да се употребљавају облици ж. р⁵⁹.

Андриловић Владо, *Методe* и технике истраживања у психологији одгоја и образовања: психологија одгоја и образовања I, Загреб, Шапаваленко С. Г.: Основне статистичке *методe*, Загреб, 1970; Горан Милас, Истраживачке *методe* у психологији и другим друштвеним знаностима, Загреб, 2005; Мирослав Фурић, Модерне експерименталне *методe*, технике и мјерења у физици, Школска књига, Загреб, 1992; Борис Петз, Основне статистичке *методe* за математичаре, Школска књига, Загреб, 2002, Мирослав Фурић, Модерне експерименталне *методe*, технике мјерења у физици, Школска књига, Загреб, *Методe* у молекуларној биологији, назив додипломског студија Природно-математичког факултета Свеучилишта у Загребу, Статистичке и графичке *методe* у географији, назив предмета Филозофског факултета Свеучилишта у Загребу, Ф. Адровић, Експерименталне *методe* савремене физике, писана предавања...

За источну варијанту српскохрватског језика регистровани смо облике м. р.

Драгослав С. Митриновић, Драгомир Ж. Ђоковић, Полиноми и матрице (Математички *методи* у физици и техници), Научна књига, Београд, 1966; пројекти Математичког факултета Универзитета у Београду: *Методи* и модели у теоријској, индустријској и примијењеној математици (1996–2000), руководилац Градимир Миловановић; Д. С. Митриновић, Математички *методи* у физици и техници: Комплексна анализа. Грађевинска књига, Београд, 1967; С. Смедеревац, Д. Митровић, Личност – *методи* и модели, Београд... *поред чешћих облика ж. р.*: Савремене оптичке *методe* у аналитичкој хемији, назив предмета на Хемијском факултету у Београду; Математичке *методe* у физичкој хемији, назив предмета на Факултету за физичку хемију, Београд; Аналитичке *методe* у еколошком инжињерству, назив предмета на Технолошко-металушком факултету Београд; назив предмета Нумеричке *методe* у физици, Математички факултет, Београд; Нумеричке *методe*, назив предмета, Природно-математички факултет, смјер физика, Подгориоца; М. Тодоровић, В. Антонијевић, П. Ђурђевић, Оптичке *методe*, Београд; С. Милосављевић, Структурне инструменталне *методe*, Хемијски факултет, Београд, 1996; Д. Антовић, Инструменталне *методe* у органској хе-

⁵⁹ Податке смо консултовали помоћу интернета.

мији – збирка задатака, ТМФ, Београд, 2003; Д. Антовић, Инструменталне методе у органској хемији – таблице, ТМФ, Београд, 2001...

На основу спроведених истраживања дошли смо до закључка да се у српском језику чешће користи у женском роду⁶⁰, па то не даје за право *Језичком савјетнику* да употребу ове именице у мушком роду веже за источни а у женском роду за западни дио српскохрватског језика⁶¹. Пракса то очито демантује. Напоменимо и да ова именица није евидентирана у *Матичином правопису* из 1993.

Мушки или женски род, или можда и један и други, језичка је недоумица за наше испитанике кад су у питању фреквентне именице у нашој струци: *африкат / африката, фонем / фонема, графем / графема, морфем / морфема, лексем / лексема*. Наиме, студенти које смо тестирали скоро без изузетка именице *фонема, морфема, лексема* употребљавају у женском роду (само 4 испитаника су их навели у мушком роду, и по 2 студента сматрају да су ове именице двородне). Колебања се јављају код именица *графема* и *африката* (именицу *африката* од 60 испитаних студената у Беранама 40 је употребило у м. р. а 20 у ж. р.; док су именицу *графема* 2 студента употребила у мушком роду. Код никшићких студената 57 је употребило облик *африката* а 31 *африкат*, за њих 80 ближи је облик *графема* док се 8 определијелило за *графем*, а три студента су их навели као двородне именице). Михаило Стевановић сматра да је именица *африката* у ном. јед. обичнија са завршетком на *-а* него без тог самогласника на крају, и да је речници углавном доносе у облику *африката*⁶². У многим нормативним приручницима ове именице нијесу заступљене (*Белићевом Правопису, Правопису Матице српске, Дешићевом Правопису, Клајновом Речнику језичких недоумица, Речнику сх књижевног језика* Луја Бакотића, *Хрватском правопису* Ивана Броза и Д. Боранића, *Правописном приручнику* Владимира Анића и Јосипа Силића), у неким их биљежимо као равноправне (*Информатор* Асима

⁶⁰ Хаснија Муратагић – Туна вршила је испитивања студената из Приштине и Сарајева и дошла је закључка да студенти ову именицу употребљавају углавном у женском роду (Хаснија Муратагић-Туна, *Нешто о двородним именицама*, Српски језик, IV/1–2, Београд, 1999, 537–538).

⁶¹ Проф. Божо Ћорић сматра да неке именице страног поријекла као што су *метод / метода, секунд / секунда, минут / минута, литар / литра* и сл. представљају варијације од којих начелно ниједна нема предност у односу на ону другу, тј. ријеч је о потпуним дублетима (Божо Ћорић, *Неки дублети и двострукости у српском језику*, Србистички прилози, Зборник у част професора Славка Вукомановића, Београд, 2005, 276).

⁶² М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд, 1991, 236.

Пеца и Митра Пешикана, као и *Језичко правописни савјетник* Милије Станића и Дамјана Морачића даје облике *африкат* и *африката*, *фонем* и *фонема*; *Речник МС / МХ* наводи облике *фонем (а)* и *морфем (а)*; *Правопис* из 60 има само као равноправне облике *фонем* и *фонема*; *Правописни приручник* С. Марковић, М. Ајановић, З. Диклић даје само *африкат* и *африката*; *Правопис босанског језика* Сенахида Халиловића третира као равноправне облике *фонем (а)*, *морфем (а)* и *лексем (а)*⁶³, а у *трећима* као облике који доминирају у источној или западној варијанти српскохрватског језика (*Језички савјетник с граматицом* Матице хрватске сматра да се *фонем*, *морфем* уобичајио као термин у западним крајевима, а *фонема*, *морфема* у источним). У лексикону страних ријечи и израза Милана Вујаклије налазимо облике *африката*, *графема* и *фонема*, дакле само један од облика двородних именица на једној страни, а на другој двородне облике *морфем (а)*, *лексем (а)*. Зашто се у једном случају употребљавају именице са једним родом, а у другом са два рода у Вујаклијином *Лексикону* остаје нејасно.

У уџбеницима и стручној литератури у српском језику доминирају облици женског рода (М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд, 1991, 67, Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Грамматика српскога језика*, Београд, 1999, стр. 38, 65, 67, 165; Р. Бугарски, *Увод у лингвистику*, Београд, 1995, стр. 83, 84, 89, 108, 111, 131; Р. Симић, Б. Остојић, Б. Симић, *Савремени српскохрватски језик*, уџбеник за I и II разред усмјереног средњег образовања, Титоград, 1986, стр. 28, 89, 115; Б. Остојић, *Кратка прегледна граматика српског језика и правопис*, Подгорица, 2005, стр. 21, 47, итд), док су за хрватски књижевнојезички узус карактеристични облици мушког рода (Јосип Силић, Иво Прањковић, *Грамматика хрватскога језика*, Школска књига, Загреб, 2005, стр. 17, 18, 23, 24, 27... *Језички савјетник с граматицом*, групе аутора, Матица Хрватска, Загреб, 1971, стр. 79, 150; Еугенија Барић, Мијо Лончарић, Драгица Малић, Мирко Пети, Весна Зечевић, Марија Зринка, *Хрватска граматика*, Школска књига, Загреб, 96–99).

5. На крају да закључимо.

Мислимо да би у будуће требало обратити више пажње на двородне именице, јер понуђења решења понекад стварају дилему при свакодневном изражавању. Као што је познато у српскохрватском књижевном језику употребљавају се дублетне именице на *-ист* и *-иста*, па остаје

⁶³ Исп. за Правопис С. Халиловића рад Х. Муратагић – Туне, *Нешто о двородним именицама*, 540.

нејасно шта је навело ауторе Бг Нк *Правописа*, као и аутора *Лексикона страних ријечи и израза* М. Вујаклију да именицу *бригадист* дају само у овом облику. Такође у поменутом *Правопису* биљежимо облик *бициклиста* али *мотоциклист* (а). Зашто у једном случају женски род, а у другом мушки и женски? Са друге стране, запазили смо да се у једним речницима и правописним нормативима даје предност једном облику, у неким се наводе два рода, у трећима тих именица нема.

На основу стања које региструјемо у уџбеницима, речницима, нормативним приручницима, језичким савјетницима, информаторима о језику, на основу грађе која је прикупљена при изради монографија о језику и стилу наших писаца, на основу података из црногорске дневне штампе, народних говора и других књижевнојезичких функционалних стилова, као и из говорне праксе (анкетирања студената) можемо видјети да постоје колебања кад су у питању двородне именице. Наша анализа, заснована на ограниченом материјалу, који свакако не допушта извођење коначних закључака, ипак показује да се према двородним именицама морамо односити са нарочитом пажњом, будући да је књижевна норма српског језика отворенија за варијантност и вишеструка рјешења у неким случајевима, а у другим недовољно еластична у процесу усмјеравања језичке праксе.

Колебања која постоје у језику у вези са двородним именицама указују на улогу и значај језичког развоја коме се мора прилазити пажљиво. Неопходно је усвојити одређене морфолошке нормативе и свакако на основу свестранијих испитивања утврдити паралелне облике. Свакако да нормативни статус у нормативном решењу кад су у питању поједини случајеви добија онај облик који има чврст ослонац у пракси и чврсту егзистенцију, заправо који се равномјерно употребљава у свим функционалним стиливима.

Овај рад није разматрање цјеловите проблематике о двородним именицама, већ је углавном израз настојања да се она обиљежи. Наша анализа не претендује на коначност у закључивањима, јер су за то потребна свакако шира и свестранија испитивања.

Miodarka TEPAVČEVIĆ

SOME UNCERTAINTIES CONCERNING BI-GENDER NOUNS

Summary

The paper deals with the instability of grammatical gender of a certain number of nouns and their unequal treatment in existent literature – grammar books, dictionaries, writing manuals, dialectological studies, monographies of languages used by particular authors. The situation in the modern language is researched, in which there are frequent uncertainties in determination of gender of some nouns or in the use of non-standard gender.